

Bediüzzaman'ın kader yorumu

15. Şua yedinci nükte

Yani, herşeyin, hususan nebatat ve eşcar ve hayvanat ve insanların şekilleri ve miktarları, ilm-i ezelnin iki nev'i olan kaza ve kaderin düsturlarıyla san'atkârâne biçilmiş ve her birinin kâmetine göre tam münasip dikilmiş, mükemmel giydirilmiş, gayet muntazam birer hikmetli şekil verilmiş. Onlar, her biri ve beraber, bir nihayetsiz ilme delâlet ve bir Sâni-i Alîme, adetlerince şehadet ederler demektir.

Evet, meselâ nümune olarak, hadsiz misâllerinden yalnız tek bir ağaç ve bir ferd-i insana bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu meyveli ağaç, o çok cihazatlı insan, hiçbir ressam tam taklidini yapamayacak derecede zâhiri ve bâtını, dış ve içi öyle bir gaybî pergârla ve ince bir ilmin kalemiyle hudutları çizilmiş ve tam intizamla her âzâsına münasip suret verilmiş ki, meyve ve neticelerine ve vazife-i fitratlarına yetişsin. Bu ise nihayetsiz bir ilimle olabilmesi cihetiyle, her şeyin her şeyle münasebetini bilip ve nazara alan ve bu ağaç ve bu insanın bütün emsallerini ve nevilerini ilm-i ezelnin kaza ve kader pergâr ve kalemiyle dış ve iç miktarlarını ve suretlerini hakîmâne yapılmasını bilerek işleyen bir Sâni-i Musavvir, bir Alîm-i Mukaddirin hadsiz ilmüne ve vücub-u vücuduna nebatat ve hayvanat adedince şehadet ederler demektir.(On beşinci Şua, s. 797)

15. Şua Dokuzuncu nükte

Yani, ehemmiyetli bir hikmet için, zâhir nazarda müphem ve gayr-ı muayyen tevehhüm edilen eceller ve rızıklar, ipham perdesi altında kaza ve kader-i ezelnin defterinde mukadderat-ı hayatiye sahifesinde her zîhayatın eceli mukadder ve muayyendir, tekaddüm, teahhur etmez. Ve her zîruhun rızık tayin ve tahsis edilip kaza ve kader levhasında yazıldığına hadsiz deliller var. Meselâ, koca bir ağacın ölmesi, onun bir nevi ruhu olan çekirdeğini onun yerinde vazife görmek için bırakması, bir Alîm-i Hafîzin hikmetli kanunuyla olması ve bir yavrunun rızık olan süt memelerden gelmesi ve kan ve fişkı içinden çıkıp hiç bulaşmadan sâfi, temiz olarak ağzına akması, tesadüf ihtimalini kat'î bir surette red ve bir Rezzâk-ı Alîm-i Rahîmin şefkatli düsturuyla olduğunu gayet kat'î gösteriyor. Bu iki cüz'î misâle bütün zîhayat, zîruh kıyas edilsin.(On beşinci Şua, s. 798)

Mesnev-i Nuriye

İ'lem eyyühe'l-aziz! Cenâb-ı Hakkın atâ, kazâ ve kader namında üç kanunu vardır. Atâ, kazâ kanununu; kazâ da, kaderi bozar.

Meselâ: Birşey hakkında verilen karar, kader demektir. O kararın infazı, kazâ demektir. O kararın iptaliyle hükmü kazâdan affetmek, atâ demektir. Evet, yumuşak bir otun damarları katı taşı deldiği gibi, atâ da kazâ kanununun

kat'iyetini deler. Kazâ da ok gibi kader kararlarını deler. Demek, atânın kazâyâ nisbeti, kazânın kadere nisbeti gibidir. Atâ, kazâ kanununun şumulünden ihraçtır. Kazâ da kader kanununun külliyetinden ihracıdır. Bu hakikate vakıf olan ârif, "Yâ İlâhî! Hasenatım senin atândandır. Seyyatım da senin kazândandır. Eğer atân olmasaydı helâk olurdu" der.(Mesnev-i Nuriye, s.269)

ikinci Şua

Hattâ her bir nevi—meselâ, nev-i beşer—dahi bir ağaçtır. Kökü ve çekirdeği mazide ve semereleri, neticeleri müstakbelde olarak hayat-ı cinsiye ve bekâ-yı nev'î içinde gayet muntazam kanunların bulunması gibi, hâl-i hazır vaziyeti dahi, hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye düsturlarının hükmü altında bir sikke-i tevhid ve zâhirî karışıklıklar altında gizli, muntazam bir hâtem-i vahdet ve müşevveş ahvâl-i beşeriye altında mukadderat-ı hayatiye denilen kaza ve kaderin düsturlarının hükmü altında bir mühr-ü vahdâniyet taşıyor. (ikinci Şua, s.61)

23. Söz

Evet, insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki o çekirdeğe kudretten mânevî ve ehemmiyetli cihazat ve kaderden ince ve kıymetli program verilmiş; tâ ki toprak altında çalışıp, tâ o dar âlemden çıkıp, geniş olan hava âlemine girip, Hâlîkından istidat lisaniyla bir ağaç olmasını isteyip, kendine lâıyk bir kemâl bulsun.

İşte, aynen onun gibi, insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihazat ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiş. Eğer insan, şu dar âlem-i arzîde, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o cihâzât-ı mâneviyesini nefsin hevesâtına sarf etse; bozulan çekirdek gibi, bir cüz'î telezzüz için, kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir halde çürüyüp tefessüh ederek, mes'uliyet-i mâneviyeyi bedbaht ruhuna yüklenecek, şu dünyadan göçüp gidecektir. (23. Söz, s.432)

Mesnev-i Nuriye

İ'lem eyyühe'l-aziz! Herşeyi tahrik eden zerrât-ı müteharrikenin, muayyen hadlerine kadar hareket ettikten sonra tevakkuf ve durmalarına dikkat eden adam anlar ki, herşeyin hududunda daima harekette bulunan zerratı durdurup geri çeviren bir hudut bekçisi vardır; o zerratı taşmaktan men'ediyor. O bekçi ise, muhit bir ilmin tecellîsidir ki, o tecellî kadere, kader de miktara, miktar da kalıba tahavvül eder. Demek, herşey, içerisindeki zerrata bir kalıptır.(Mesnev-i Nuriye, s.183)

Asay-ı Musa

Fakat sukuttan sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i İlâhînin bir nevi defteri-fakat tebeddül ve tagayyüre kabil bir defteri—ve kudret-i Rabbâniyenin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâlin bir nevi fitrî şeriatı ve bir nevi mecmua-i kavânîni olduğunu bildi. Kemâl-i acz ve inkiyadla vazife-i ubûdiyetini takındı ve "fıtrat-ı İlâhiye" ve "san'at-ı Rabbâniye" ismini aldı.(Asay-ı Musa, s.192)

Kader ve cüzi ihtiyari bağı

Evet, **kader**, cüz-ü ihtiyarî, iman ve İslâmiyetin nihayet merâtibinde; kader, nefsi gururdan; ve cüz-ü ihtiyarî, adem-i mes'uliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i imaniyeye girmişler.

Şerrin yaratılması şer değildir

İşte, şu sırdandır ki: Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir.

Kader adalet eder insanlar zulmeder

Hem nasıl kader-i İlâhî, netice ve meyveler itibarıyla şerden ve çirkinlikten münezzehtir. Öyle de, illet ve sebep itibarıyla dahi, zulümden ve kubuhtan mukaddestir. Çünkü, kader hakikî illetlere bakar, adalet eder. İnsanlar zâhirî gördükleri illetlere hükümlerini bina eder, kaderin ayn-ı adaletinde zulme düşerler.

Kader ve cüzi ihtiyari uyumu nasıl oluyor?

BİRİNCİSİ: Elbette kâinatın intizam ve mizan lisanıyla hikmet ve adaletine şahadet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medar-ı sevap ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir cüz-ü ihtiyarî vermiştir. O Âdil-i Hakîmin pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz-ü ihtiyarînin kaderle nasıl tevfiik edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

İKİNCİSİ: Bizzarure, herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder, o ihtiyarın vücudunu vicdanen bilir. Mevcudatın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücudunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var, vücudu bizce bedihî olduğu halde, mahiyeti bizce meçhul... İşte, şu cüz-ü ihtiyarî, öyleler sırasına girebilir. Herşey malûmatımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delâlet etmez.

ÜÇÜNCÜSÜ: Cüz-ü ihtiyarî, kadere münâfi değil. Belki kader, ihtiyarı teyid eder. Çünkü, kader, ilm-i İlâhînin bir nev'idir. İlm-i İlâhî, ihtiyarımıza taallûk etmiş. Öyle ise ihtiyarı teyid ediyor, iptal etmiyor.

DÖRDÜNCÜSÜ: Kader, ilim nev'indedir. İlim, malûma tâbidir. Yani, nasıl olacak, öyle taallûk ediyor. Yoksa, malûm, ilme tâbi değil. Yani, ilim desâtiri, malûmu, haricî vücut noktasında idare etmek için esas değil. Çünkü, malûmun zâtı ve vücud-u haricîsi, iradeye bakar ve kudrete istinad eder.

Hem ezel, mazi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücudunda esas tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel, mazi ve hal ve istikbali birden tutar, yüksekten bakar bir âyine-misaldir. Öyle ise, daire-i mümkinat içinde uzanıp giden zamanın mazi tarafında bir uç tahayyül edip, ona "ezel" deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertiple girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misale bak: Senin elinde bir âyine bulunsa, sağ tarafındaki mesafe mazi, sol tarafındaki mesafe müstakbel farz edilse, o âyine yalnız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertiple tutar, çoğunu tutamaz. O âyine ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o âyine ile yükseğe çıktıkça, o âyinenin mukabil dairesi genişlenir. Git gide, bütün iki taraf mesafeyi birden, bir anda tutar. İşte, şu âyine, şu vaziyette, onun irtisamında, o mesafelerde cereyan eden hâlât birbirine mukaddem, muahhar, muvafık, muhalif denilmez.

İşte, kader, ilm-i ezeli denildiği için; ilm-i ezeli, hadisin tabiriyle, manzar-ı âlâdan, ezelden ebede kadar herşey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihata eder bir makam-ı âlâdadır. Biz ve muhakemâtımız onun haricinde olamaz ki, mazi mesafesinde bir âyine tarzında olsun.

BEŞİNCİSİ: Kader, sebeple müsebbebe bir taallûku var. Yani, "Şu müsebbep, şu sebeple vukua gelecek." Öyle ise, denilmesin ki, "Madem filân adamın ölmesi, filân vakitte mukadderdir. Cüz-ü ihtiyariyle tüfek atan adamın ne kabahati var? Atmasaydı yine ölecekti."

Sual: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü, kader onun ölmesini onun tüfeğiyle tayin etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallûkunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini neyle hükmedeceksin? Ya, Cebri gibi sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur etsen; veyahut Mutezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaati bırakıp fırka-i dâlleye girersin.

Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: "Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul." Cebri der: "Atmasaydı yine ölecekti." Mutezile der: "Atmasaydı ölmeyecekti."

ALTINCI: HAŞİYE-1 Cüz-ü ihtiyarînin üssü'l-esası olan meyelân, Maturidîce bir emr-i itibarîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî ona mevcut nazarıyla baktığı için, abde vermemiş. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş'ariyece bir emr-i itibarîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf, bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir vücud-u haricîsi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tâmmem istemez ki, illet-i tâmmem vücudu için lüzum ve zaruret ve vücub ortaya girip ihtiyarı ref' etsin. Belki o emr-i itibarînin illeti, bir rüçhâniyet derecesinde bir vaziyet alsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir. Öyle ise, o anda onu terk edebilir. Kur'an ona o anda diyebilir ki, "Şu şerdir, yapma."

Evet, eğer abd, hâlık-ı ef'âli bulunsaydı ve icada iktidarı olsaydı, o vakit ihtiyarı ref olurdu. Çünkü ilm-i usul ve hikmette, مَا لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوجَدْ kaidesinde mukarrerdir ki, "Birşey vâcip olmazsa, vücuda gelmez." Yani, illet-i tâmmе bulunacak; sonra vücuda gelebilir. İlet-i tâmmе ise, malûlu, bizzarure ve bilvücub iktiza ediyor. O vakit ihtiyar kalmaz.

Eğer desen: Tercih bilâ müreccih muhaldir. Halbuki, o emr-i itibarî dediğimiz kışb-i insanî, bazan yapmak ve bazan yapmamak, eğer mûcip bir müreccih bulunmazsa, tercih bilâ müreccih lâzım gelir. Şu ise, usul-ü kelâmiyenin en mühim bir esasını hedmeder.

Elcevap: Tereccuh bilâ müreccih muhaldir. Yani, müreccihsiz, sebepsiz rüçhaniyet muhaldir. Yoksa, tercih bilâ müreccih caizdir ve vakidir. İrade bir sıfattır; onun şe'ni böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: Madem katli halk eden Haktır. Niçin bana kâtil denilir?

Elcevap: Çünkü, ilm-i sarf kaidesinde, ism-i fail, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa, bir emr-i sabit olan hâsıl-ı bilmasdardan inşikak etmez. Masdar kışbimizdir; kâtil ünvanını da biz alırız. Hâsıl-ı bilmasdar, Hakkın mahlûkudur. Mes'uliyeti işmam eden birşey, hâsıl-ı bilmasdardan müştak kılınmaz.

YEDİNCİSİ: İrade-i cüz'ıye-i insaniye ve cüz-ü ihtiyariyesi, çendan zayıftır, bir emr-i itibarîdir. Fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zayıf, cüz'î iradeyi, irade-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yani, mânen der: "Ey abdim, ihtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mes'uliyet sana aittir."

Teşbihte hata olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp "Nereyi istersen seni oraya götüreceğim" desen; o çocuk yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette "Sen istedin" diyerek itab edip, üstünde bir tokat vuracaksın. İşte, Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafıta olan abdin iradesini bir şart-ı âdi yapıp, irade-i külliyesi ona nazar eder.

Her şey Allah'ın takdiridir

Kadere iman, imanın erkânındandır. Yani, "Herşey Cenâb-ı Hakkın takdiriyledir." Kadere delâil-i kat'ıye o kadar çoktur ki, had ve hesaba gelmez.

Madem bilmüşahede görüyoruz ki, herbir zîhayatın neşvünemâ zamanında zerrelere eğri büğrü hudutlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir, o hudutların nihayetlerinde birer hikmet, birer faide, birer maslahatı semere verirler. Bilbedâhe, o şeyin miktar-ı surîsi, bir kader kalemiyle tersim edilmiştir. İşte, meşhud, bedihî kader, o zîhayatın mânevî hâlâtında dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam meyvedar hudutları, nihayetleri var olduğunu gösterir. Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret, o maânî kitabını, o mistar üstünde yazar.